

Erdély etnikai arculatának változása

(Teleki László Alapítvány Könyvtára. Kisebbségi Adattár V. Budapest, 1996. 107 p. + 17 táblázat)

Megjelent: Statisztikai Szemle. LXXIV, 1996. 11. sz. 959–961. p.

A Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézetének Könyvtára a jelenkori magyar (és egyben erdélyi) demográfiatörténet egyik legnagyobb adósságát törlesztette, amikor Kisebbségi Adattár sorozatának ötödik – *Nyárády R. Károly és Varga E. Árpád* elemzései az 1977. népszámlálásról alcímű – köteteként megjelentette *Nyárády R. Károly* 1983-ban készült tanulmányát. Ez az írás ugyanis a romániai magyarság népesedési viszonyainak az egyik legfontosabb, már-már forrásértékű alapműve. Jómagam a romániai népszámlálási adatok tanulmányozásakor, 1986-ban találkoztam ezzel a csak kézirat formájában hozzáférhető elemzéssel, s megdöbbenett, hogy erről a témáról létezik ilyen színvonalas anyag, amely azonban csak a legszűkebb szakmai körökben ismert. Ez az a mű, amelyre nagyon sokan hivatkoztak, de csak kevesen olvasták el, s ez abból is látszott, hogy megállapításait, következtetéseit néha pontatlanul idézték, sőt néhol félreértelmezték. Ahhoz, hogy ezt a furcsa jelenséget megértsük, egy kicsit régebbre kell visszamennünk.

A két világháború közötti romániai magyarság nemzetiségstatisztikai és népesedési viszonyait az akkori kutatók (*Jakabffy Elemér, Jakabffy Imre, Fritz László, Venczel József, Kovács Alajos, Rónai András* és mások) alaposan feltérképezték és kielemezték, meglehetősen jó források felhasználásával. A második világháború után azonban ezt a feladatot hosszú ideig senki sem tudta felvállalni, mert az alapvető adatok hiánya a komolyabb elemzéseket lehetetlenné tette. Mind a romániai, mind a hazai kutatók csak megyei bontásban ismerték a román népszámlálások anyanyelvi és nemzetiségi adatait, de a népmozgalmi nemzetiségi adatok még Romániára összesítve sem voltak ismertek. Megakadályozta az ilyen irányú kutatásokat az is, hogy a „szocialista internacionalizmus”-ra hivatkozva hivatalosan sem nézték jó szemmel ezeket. *Dávid Zoltán* készített ugyan a Minisztertanács felkérésére egy – „Szolgálati használatra” minősített – összeállítást a szomszéd országokban élő magyarok számáról. (A nyugati emigrációban sem készült – talán *Illyés Elemér*t leszámítva – tudományos színvonalú feldolgozás ebben a témában.)

A fentiek alapján egyáltalán nem véletlen – bár így is ironikus –, hogy a szakmai igényességű átöröszést egy marosvásárhelyi születésű „amatőr kutató”, *Nyárády R. Károly* hajtotta végre, aki második áttelepülése után, nyugdíjas évtizedeiben feldolgozta szülőhazája, Erdély népei nemzetiségi viszonyainak történetét. Elsősorban „száraz” statisztikai adatokat dolgozott fel, és nagyon csekély volt a remény, hogy írását valaha is publikálják. (Első ízben még gyermekfejjel kényszerült elhagyni szülőföldjét az első világháború után, s a budapesti egyetemen szerzett jog- és államtudományi doktorátust. Másodízben a Ceășescu-érában egzisztenciális és egészségügyi okok készítették a szülőföldről való újabb elszakadásra.)

Élete főművében, „Erdély népesedéstörténete” címet viselő sok száz oldalas kézirat munkájában a hivatalos statisztikai felmérések előtti időszak forrásainak feldolgozása után a népszámlálások és egyéb demográfiai, illetve népmozgalmi adatok elemzésével vizsgálta a lélekszám, a természetes és tényleges népszaporodás alakulását megyék szerint, figyelembe véve a belső és külső vándormozgalmak hatását. Elemezte az első és a második világháború és a többszöri uralomváltozások hatását a népességre, majd a népesség etnikai, illetve felekezeti összetételének alakulását (már amennyire ezt a hiányos romániai statisztikai és népszámlálási adatok lehetővé tették). 1987-ben végre megjelent kézirat munkájának első két fejezete: Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig címmel a Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének Történeti Demográfiai füzetek sorozatában.

E kutatási irányba illeszkedve készítette el 1983-ban a kötetünkben közreadott tanulmányt, a Külügyi Intézet felkérésére. (A felkérést az tette szükségessé, hogy az 1977. év elején végrehajtott romániai népszámlálás etnikai adatai még a laikusok számára is nyilvánvaló ellentmondásokat tartalmaztak, megbízhatóságukkal kapcsolatban számos probléma vetődött fel.) Nyárády összehasonlító elemzésében bemutatja Erdély népességének alakulását az 1910. évi magyarországi, majd az 1930., 1948., 1956. és 1966. évi romániai népszámlálások anyanyelvi, illetve nemzetiségi adatai szerinti csoportosításban, az 1977. évi adatsorokat pedig a hivatalos publikáció sajátos „nemzetiség és anyanyelv szerinti” összesítésében. Vizsgálataiból kitűnik, hogy ennek az új módszertani kategóriának a beiktatása valójában a románság lélekszámának és népességi arányának növelését szolgálta. Az előzetes és végleges adatok összevetéséből kiderül ugyanis, hogy az adatlapok újra kiértékelésével románoknak regisztráltak mindenkit, aki anyanyelv vagy nemzetiség szerint annak vallotta magát, de az eltérő anyanyelvű és nemzetiségű kategóriába soroltak mindenki mást, akinek az anyanyelve és nemzetisége nem egyezett meg.

Annak ellenére, hogy az 1977. évi népszámlálásról csak hiányos – és részben szándékosan torzított – adatok álltak rendelkezésre, Nyárády vállalkozott arra is, hogy bemutassa az erdélyi városok etnikai arculatának átalakulását, erőteljes elrománosodását. Alapos statisztikai elemzéssel – az adathiány miatti kényszerből – a népesség születési hely szerinti adatainak feldolgozásával feltárja a Kárpáton túli (regáti) románság Erdélybe áramlásának – a második világháború végétől 1977-ig több mint fél millióra becsült – méreteit. Befejezésül a régió legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbsége, a romániai magyarság helyzetének és számának az ezredfordulóig várható alakulását kísérli meg felvázolni a tanulmány, s felveti a lassú, fokozatos asszimiláció veszélyét. (A kötet az eredeti Nyárády tanulmányt közli, a másik tanulmány szerzője, *Varga E. Árpád* csak helyenként és indokolt esetekben egészíti ki – jól felismerhetően, betűjellel megkülönböztetett számozással, zárójelke között – a kapcsolódó jegyzetek anyagát.)

Nyárády tanulmányának elsődleges érdeme, hogy óriási tárgyi tudását és szakirodalmi ismereteit felhasználva és bemutatva máig érvényes értékelést adott az 1977. és az azt megelőző romániai népszámlálások eredményeiről. Ami azonban talán legalább ennyire fontos: a hiányos alapadatok pótlására és kiegészítésére egészen eredeti és mások által eddig még ilyen mélységig nem alkalmazott eljárásokat, feldolgozási módszereket alkalmazott, például a migrációs és urbanizációs folyamatok ismertetésénél. Ki kell emelnünk, hogy szigorúan tényekhez ragaszkodó, racionális stílusával utat és példát mutatott az őt követő kutatónemzedék számára, hogyan kell a népesedési és nemzetiségstatisztikát tárgyilagosságon múvelni.

*

Varga E. Árpád szerepe e kötetben igen sajátos – szinte Nyárády szellemi tanítványának vallhatja magát, hiszen ugyanaz a végtelenségig precíz, alapos elemzési mód és tárgyszerű, visszafogott kifejezés jellemzi. (Valamint az, hogy ugyanúgy képes néha egy féloldalas táblázat kedvéért adatok ezreit feldolgozni.) Közös bennük az is, hogy az immár tíz éve csak belső indíttatásból, hobbiszerűen tudományos kutatást végző budapesti fiatal könyvtáros szakmai életműve már most jelentős, s erről bárki meggyőződhet, aki kézbe veszi Népszámlálások a jelenkori Erdély területén című kötetét. Ma már a feledés homályába vész, de valószínűleg tudományos munkásságának elkezdéséhez Nyárády tanulmánya az egyik inspiráló elem lehetett.

A Ceaușescu-diktatúra bukása után maga román hivatalos statisztikai szolgálat is szükségesnek vélte, hogy az eredetileg közzétett és meghamisított etnikai adatsort kiigazítsa. Varga E. Árpád vállalkozott arra, hogy az eredetileg publikált és a végleges adatsorokat egy külön tanulmányban összehasonlítsa. Az 1989. decemberi fordulat után számos új részlet, részadat és konkrét eset vált ismertté a korábban alkalmazott manipulációs eljárások politikai háttéréről, módjáról. (Ezek ismeretében aztán ma már nemcsak az 1977-es, hanem az 1966-os népszámlálás megbízhatóságát is megkérdőjelezhetjük.) Külön érdeme, hogy az eddigieknél alaposabban elemzi az anyanyelvi és nemzetiségi adatok közötti kapcsolatokat, például az eltérő anyanyelvű és nemzetiségű népesség területi szóródását, hiszen ezzel az etnikai identitás erősségét is jelezni lehet. Az is jelentősnek vélem, hogy ezt nemcsak a romániai magyarság, hanem a többi nemzetiség viszonylatában is megteszi, hiszen ezek vizsgálata valahogyan az ilyen jellegű feldolgozásokból kimaradt vagy háttérbe szorult. A nemzeti kisebbségek

asszimilációs folyamatának vizsgálatához felhasználja az 1992 januárjában végrehajtott népszámlálás főbb eredményeit, s a legfrissebb népmozgalmi adatokat is. (Szokásához híven sok táblázatot mellékel, s ezek egy része nem egyszerű adatközlés, hanem feldolgozások összegzése.)

Az utolsó népszámláláskor a vártnál jóval kevesebb magyar nemzetiségűt írtak össze, de a szerző kimutatja, hogy ennek oka elsősorban a jelentős mérvű kivándorlás és a magyar családoknak a román családokénál alacsonyabb termékenysége. (Utóbbinál – az újabban nyilvánosságra került adatok birtokában – ki kell emelnem, hogy az e jelenség régebbi keletű, és kedvezőtlenebb mértékű, mint azt korábban feltételeztük.) Ebben a vonatkozásban tehát ma már nem helytálló Nyárády becslése a romániai magyarság 2 milliós lélekszámáról, ami tanulmánya készítése idején még kétségkívül reálisnak, sőt másokéhoz viszonyítva visszafogottnak volt tekinthető. Nyárády jelentős érdeme azonban, hogy már akkor a nagyon hiányos adatok mellett és annak ellenére, hogy előre nem látható események – a romániai magyarok 1987–1989-es menekülési, majd azt követő kivándorlási hullámai – következtek be később, helyesen ismerte fel azt az alapvető trendet, hogy a romániai magyarság lélekszámának növekedése megállt, a jövőben a lélekszám legfeljebb szinten marad. Az már más kérdés, hogy a magyarság (a román népességnél nagyobb mérvű) természetes fogyása következtében a romániai magyarság száma mára valójában csökkenésnek indult, s ez a folyamat egyelőre megállíthatatlannak tűnik.